

Kompetanse om vold og overgrep: kartlegging av føringer, opplæringsstrukturer og kompetansebehov

Sektorrapport for Utdanningsdirektoratet

Bakgrunn

Knyttet til Opptrappingsplanen mot vold og overgrep (Prop. 12 S (2017–2021)) skal det utarbeides en nasjonal tverrsektoriell kompetansestrategi om vold og overgrep. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har fått i oppdrag å gjennomføre en innledende kartlegging for dette arbeidet, i samarbeid med relevante sektorer. Det er dannet en arbeidsgruppe bestående av Bufdir, Helsedirektoratet (Hdir), Arbeids- og velferdsdirektoratet (AVdir), Utlendingsdirektoratet (UDI), Utdanningsdirektoratet (Udir), Politidirektoratet (POD), Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og Kompetanse Norge, som har gjennomført kartleggingen. Arbeidet har vært koordinert av Bufdir.

Kartleggingen skal danne et kunnskapsgrunnlag for arbeidet med å utvikle den tverrsektorielle kompetansestrategien, som igjen skal bidra til å øke kunnskap og kompetanse om vold og overgrep i den enkelte sektor og på tvers av sektorer.

Følgende er kartlagt:

- Føringer (lovgrunnlag, forskrifter, retningslinjer, veiledere etc.) når det gjelder kompetanse om vold, overgrep og tverretatlig samarbeid.
- Strukturer for gjennomføring av opplæring (grunnutdanninger, etter- og videreutdanninger, kompetansesentre, kompetansehevings-strukturer etc.).
- Pågående kompetansehevingsplaner og kompetansetiltak.

Innenfor rammene av oppdraget har det ikke vært mulig å gi en komplett framstilling av pågående kompetansetiltak i de ulike sektorene. Det gis imidlertid en rekke eksempler på tiltak innen et bredt spekter, som viser at det er et omfattende tilbud om kompetansehevingstiltak på feltet.

Oppdraget omfatter å estimere hva det vil koste å sikre god kunnskap mot vold og overgrep og tverretatlig samarbeid i de ulike sektorene. Gjennom arbeidet med kartleggingen har arbeidsgruppen samlet seg om at en strategi bør være konsentrert om overordnede prinsipper for kompetansearbeid, som vanskelig lar seg kostnadsestimere. Det vil være nødvendig – både for den enkelte sektor og for sektorene i fellesskap – i ettertid å se nærmere på hvordan disse prinsippene kan operasjonaliseres i konkrete tiltak, som da kan kostnadsestimeres. Det å gjøre en grundig utredning av tiltak i alle sektorer har ikke vært mulig innenfor rammene av denne innledende kartleggingen, hvor hovedspørsmålet er hva som finnes av føringer for kompetanse, opplæringsstrukturer og kompetansetiltak. Kostnadsestimerer inngår likevel i begrenset grad i sektorrapportene for noen av direktoratene. Kostnadsestimerer inngår ikke i denne rapporten.

Videre skal kartleggingen omfatte en vurdering av nødvendig kompetanse i de ulike sektorenes tjenester og instanser for å kunne forebygge, avdekke, følge opp og etterforske vold og overgrep. I utarbeidelsen av sektorrapporten for barnehage og skole, har det ikke, innenfor prosjektets rammer, vært mulig å innhente informasjon om nødvendig kompetanse. Dermed er nødvendig kompetanse, eller kompetansebehov, ikke beskrevet her.¹

Det er utarbeidet en rapport for hver av sektorene. Med utgangspunkt i sektorrapportene har Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) utarbeidet en overordnet rapport. Sektorrapportene publiseres som vedlegg til denne.

Denne rapporten er sektorrapport for barnehage- og skolesektoren (Utdanningsdirektoratet).

¹ Som en konsekvens av dette, har det heller ikke vært mulig å utarbeide en gapsanalyse.

Datainnsamling

Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) har utarbeidet sektorrapportene. Det enkelte direktorat har bistått med informasjon til NIFU. Det meste av informasjonen har vært samlet inn ved hjelp av et kartleggings skjema utarbeidet av NIFU og direktoratene i samarbeid.

Informasjonen som er hentet inn er sammenstilt og analysert av NIFU. NIFU har hatt ansvar for å vurdere et utvalg relevante utdanninger (grunnutdanninger og videreutdanninger) med tanke på vold og overgrep i nære relasjoner og hvor-vidt dette tas opp i de aktuelle utdanningene. Her har NIFU brukt rammeplaner, studieplaner og læringsutbyttebeskrivelser, og for noen av utdanningene er det også sett på pensumlitteraturen. I denne rapporten er det i hovedsak rammeplaner som er brukt. Relevante utdanninger er valgt ut i samråd med direktoratet.

Definisjoner

Vold og overgrep

Vi har lagt opptrappingsplanens voldsbegrep til grunn, som omfatter ulike typer krenkelser og med forskjellig alvorlighetsgrad: fysisk vold, psykisk vold/trusler, seksuell vold, økonomisk vold og materiell vold. Det omfatter også mobbing, nettovergrep, digital vold, negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse.²

Vold og overgrep omfatter her vold i nære relasjoner, som vold mot nåværende eller tidligere partner, i kjæreste-, familie- og slektsforhold, men også tillits- og avhengighetsrelasjoner, som omsorgs- og pleieforhold, vennskap, etc. Når det gjelder særlig nettovergrep, kan det også være ukjente som opparbeider en relasjon til den utsatte.

Kompetanse

Vold og overgrep kan ramme berørte på flere livsområder, som for eksempel helse, arbeidsliv, økonomi og samfunnsdeltakelse. Forebyggende innsats og hjelp og behandling til berørte må foregå innenfor ulike sektorer. Samordning av tiltak/tjenester og tverretattlig samarbeid er dermed avgjørende forutsetninger for kvalitet i tjenestene, sett fra brukernes ståsted. For å ivareta dette har direktoratene lagt til grunn en definisjon av kompetanse som omfatter tre dimensjoner:

1. *Fenomenforståelse*: kunnskap om hva vold/overgrep er, om konsekvenser av vold/overgrep, om risiko- og beskyttelsesfaktorer, hvordan vold og overgrep kan ha særegne uttrykksformer og konsekvenser innenfor minoritetsgrupper knyttet til etnisitet, seksuell orientering, religion, funksjonsevne, etc.
2. *Handlings- og henvisningskompetanse*: kompetanse i å snakke med berørte av vold/overgrep, kunnskap om relevant lov- og regelverk (taushetsplikt, opp-lysningsplikt og avvergingsplikt), kunnskap om andre tjenesters mandat og rolle, kompetanse til å agere på grunnlag av bekymring, kompetanse til å følge opp berørte av vold og overgrep gjennom for eksempel råd og veiledning, behandling, psykososial oppfølging og etterforskning.³

² I *Retten til å bestemme over eget liv*. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017 – 2020), tiltak 22 a heter det at denne type vold også skal inngå i arbeidet med tverrsektoriell kompetansestrategi.

³ Behovet for kompetanse til å følge opp berørte av vold og overgrep vil i stor grad variere etter tjenestenes ulike roller og mandat.

3. *Samhandlingskompetanse*: kunnskap om strukturer og verktøy som fremmer god samhandling, kompetanse til å delta i (ev. å koordinere) forpliktende samarbeid mellom forskjellige etater i oppfølging av berørte av vold/overgrep (for eksempel individuell plan).

De tre dimensjonene utgjør dermed helt nødvendige elementer i kompetanse om vold/overgrep. Nødvendigheten av å definere kompetanse på denne måten har fått bred støtte fra eksterne aktører som kompetansesentrene og kommuner.

Føringer og strukturer for opplæring

I rapporten bruker vi begrepene føringer og strukturer for opplæring/opplæringsstrukturer. Med føringer mener vi i denne sammenheng lov-verk, forskrifter, veiledere, rundskriv og retningslinjer. I begrepet opplæringsstrukturer inkluderer vi høyere utdanning (grunnutdanning/ profesjonsutdanning, masterutdanning og videreutdanning) og øvrig kompetanseheving (etterutdanning, kurs og tiltak).

Kartlegging av dagens situasjon

1.1 Aktører og arenaer og deres rolle og mandat

1.1.1 Utdanningsdirektoratet (Udir)

Utdanningsdirektoratet (Udir) er underlagt Kunnskapsdepartementet og har en rekke forvaltnings- og utviklingsoppgaver knyttet til barnehage- og utdanningsområdet. Direktoratet har blant annet forvaltningsoppgaver knyttet til tilsyn og fortolkning av regelverk på nasjonalt nivå. Direktoratet er delegert ansvaret for å styre fylkesmannens oppgaver på barnehage – og utdanningsområdet, og samfunnsoppdraget er bl.a. å ha et overordnet forvaltningsansvar for barnehage, grunnskole og videregående opplæring. Direktoratet skal sikre at norsk utdanningspolitikk blir satt i verk og fulgt opp, og at alle barn, ungdom og voksne har et likeverdig tilbud når det gjelder barnehage, skole og opplæring. Videre har direktoratet et ansvar for å utvikle og bruke virkemiddel slik at barnehage- og skoleeiere har tilstrekkelig kompetanse og kapasitet til å nå de mål som er skissert.

Sektormål for barnehagen:

- Alle har et godt og inkluderende leke- og læringsmiljø.
- Barn som har behov for det, får hjelp tidlig slik at alle får utviklet sitt potensial.
- De ansatte i kunnskapssektoren har høy kompetanse.
- Alle har god tilgang til relevant tilbud av høy kvalitet.

Sektormål for grunnopplæringen:

- Alle har et godt og inkluderende læringsmiljø.
- Barn og unge som har behov for det, får hjelp tidlig slik at alle får utviklet sitt potensial.
- De ansatte i kunnskapssektoren har høy kompetanse.
- Alle lykkes i opplæringen og utdanningen.

Det er viktig å presisere at regelverket Udir forvalter slik som beskrevet over, ikke regulerer tilstedeværelsen av spesifikk kompetanse om vold og overgrep i nære relasjoner i barnehage- og utdanningssektoren.

1.1.2 Fylkesmannen

Gjennom ulike virkemidler og tiltak skal Fylkesmannen bidra til å øke kvaliteten, kompetansen og regelverksetterlevelsen i barnehagene og grunnopplæringen. Tilsyn, klagebehandling og veiledning er embetenes hovedoppgaver. Tidlig innsats til rett tid og til barnets beste er avgjørende for utvikling, læring og trivsel. Embetene skal derfor gjennom sine ulike virkemidler arbeide videre for at barn og unge får et likeverdig tilbud, at innsats blir satt inn tidlig og at gjennomføringen av videregående opplæring øker. Arbeidet for et trygt og godt skolemiljø er viktig. Fylkesmannen skal sørge for god implementering av håndhevingsordning for oppfølging av skolens aktivitetsplikt etter opplæringsloven §9A-4⁴, slik at målet om en enklere, raskere og tryggere ordning for elevene oppfylles.

1.1.3 Skoleeiere

Skoleeier er kommune, fylkeskommune eller styret for frittstående skoler etter friskoleloven og private grunnskoler etter opplæringsloven. Opplæringsloven og friskoleloven pålegger skoleeier å ha et forsvarlig system for å vurdere om og følge opp at skoleeier etterlever regelverket.

⁴ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_11#%C2%A79a-4

1.1.4 Barnehagemyndighet/eiere

Kommunene skal som lokal barnehagemyndighet gi veiledning og påse at alle barnehagene, både kommunale og private, drives i samsvar med gjeldende regelverk. Barnehagemyndigheten har som oppgave å fatte vedtak om godkjenning av barnehager, behandle søknader om dispensasjoner, finansiere private barnehager og andre myndighetsoppgaver som følger av barnehageloven med forskrifter. Alle kommuner har rollen som barnehagemyndighet.

Barnehageeier har ansvaret for tilbudet i den enkelte barnehage og for at den enkelte barnehage drives i samsvar med gjeldende regelverk. Barnehageeier har ansvaret for å ansette tilstrekkelig og kompetent personale.

1.2 Føringer som foreligger eller er under utvikling

Denne delen tar for seg føringer som er relevante for barnehagene og skolenes arbeid rundt tematikken vold og overgrep mot barn og unge, både foreliggende og føringer under utvikling.

1.2.1 Lovgrunnlag – skole

I lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) er det fastlagt en rekke bestemmelser som kan være relevante hva gjelder kompetanse om vold og overgrep. Nedenfor omtales noen av disse:

Oppl. § 10-8: Kompetanseutvikling:

Skoleeigaren har ansvar for å ha riktig og nødvendig kompetanse i verksemda. Skoleeigaren skal ha eit system som gir undervisningspersonale, skoleleiarar og personale med særoppgåver i skoleverket høve til nødvendig kompetanseutvikling, med sikte på å fornye og utvide den faglege og pedagogiske kunnskapen og å halde seg orienterte om og vere på høgd med utviklinga i skolen og samfunnet.

Oppl. § 13-10 Ansvarsomfang:

Kommunen/fylkeskommunen og skoleeigaren for privat skole etter § 2-12 har ansvaret for at krava i opplæringslova og forskriftene til lova blir oppfylte, under dette å stille til disposisjon dei ressursane som er nødvendige for at krava skal kunne oppfyllest.

Oppl. § 15- 3 Opplysningsplikt til barnevernet:

Tilsette i skolen skal i arbeidet sitt vere merksame på forhold som kan føre til til-tak frå barneverntenesta. Tilsette i skolen skal utan hinder av teieplikta melde frå til barneverntenesta utan ugrunna opphald (a) når det er grunn til å tru at eit barn blir eller vil bli mishandla, utsett for alvorlege manglar ved den daglege omsorga eller anna alvorleg omsorgssvikt, (b) når det er grunn til å tru at eit barn har ein livstruande eller annan alvorleg sjukdom eller skade og ikkje kjem til undersøking eller behandling, eller at eit barn med nedsett funksjonsevne eller eit spesielt hjelpetrengande barn ikkje får dekt sitt særlege behov for be-handling eller opplæring, (c) når eit barn viser alvorlege åtferdsvanskar i form av alvorleg eller gjentatt kriminalitet, misbruk av rusmiddel eller ei anna form for utprega normlaus åtferd, og (d) når det er grunn til å tru at eit barn blir eller vil bli utnytta til menneskehandel. Alle som utfører teneste eller arbeid etter denne lova, pliktar også å gi opplysningar etter pålegg i samsvar med barne-vernloven § 6-4.

Skolepersonalets oppmerksomhetsplikt og opplysningsplikt til barneverntjenesten omtales nærmere i rundskriv fra Udir, 10-2012.⁵

⁵ Tilgjengelig på <https://www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/Ovrige-tema/Udir-10-2012/2-Skolepersonalet-har-en-oppmerksomhetsplikt-og-en-opplysningsplikt/>

Reglene i opplæringsloven kap. 9 A Retten til et trygt og godt skolemiljø

Oppl § 9 A-3 Nulltoleranse og systematisk arbeid:

Skolen skal ha nulltoleranse mot krenking som mobbing, vald, diskriminering og trakassering.

Skolen skal arbeide kontinuerleg og systematisk for å fremje helsa, miljøet og tryggleiken til elevane, slik at krava i eller i medhald av kapitlet blir oppfylte. Rektor har ansvaret for at dette blir gjort

Oppl. § 9 A-4:

Aktivitetsplikt for å sikre at elever har et trygt og godt psykososialt skolemiljø.

Oppl. § 9 A-5:

Skjerpet aktivitetsplikt dersom en som arbeider på skolen krenker og skjerpet aktivitetsplikt

Skolepersonalets ansvar for å sikre elevens et godt og trygt skolemiljø, og elevers og foreldres mulighet til å melde saken til fylkesmannen omtales nærmere i rundskriv fra Udir, 3-2017.⁶

Oppl. § 15-8 Samarbeid med kommunale tjenester:

Skolen skal samarbeide med relevante kommunale tenester om vurdering og oppfølging av barn og unge med helsemessige, personlege, sosiale eller emosjonelle vanskar.

Når det er nødvendig og forholdsmessig for å vareta ansvaret etter første ledd, kan dei samarbeidande tenestene behandle personopplysningar, inkludert særlege kategoriar av personopplysningar og opplysningar om straffbare forhold.

Under utvikling

Temaet forebygging av vold og overgrep er også en del av regelverket gjennom de kravene læreplanverket og rammeplanen setter for skolens og barnehagens innhold. Mål for elevenes kunnskap om vold, krenkelser, vold knyttet til seksualitet og vold i nære relasjoner, er fra 2013 tydeliggjort i kompetansemål på flere skoletrinn. Alle lærere skal kunne undervise i temaet, og kompetansen er styrket gjennom blant annet endringer i rammeplanene for lærerutdanningene. Selv om det ikke direkte er krav til lærernes kompetanse, må eiere sikre nok kompetanse til at skolene og barnehagene følger opp forpliktelsene i regelverket for skolens og barnehagens innhold.

Et eksempel på dette fokuset er fornyelsen av læreplanene for fag i grunnskolen og gjennomgående fag i videregående opplæring som nå pågår. I oppdragsbrev til Utdanningsdirektoratet 37-17 fremheves det at: Utdanningsdirektoratet skal gjennom fagfornyelsen sikre at temaer knyttet til kropp og respekt for andre sine grenser er en del av opplæringen i barneskole, ungdomsskolen og videregående opplæring for å forebygge seksuelle overgrep, jf. Stortingets anmodningsvedtak nr. 599, 25. april 2017 og oppfølging av regjeringens opptrappingsplan mot vold og seksuelle overgrep.

1.2.2 Lovgrunnlag – barnehage

Barnehageloven legger føringer for barnehagenes arbeide mot vold og overgrep. I likhet med opplæringsloven fastlegger barnehageloven en opplysningsplikt til barnevernet.

Barnehageloven § 22 Opplysningsplikt til barnevernet:

Enhver som utfører tjeneste eller arbeid etter denne loven, skal i sitt arbeid være oppmerksom på forhold som kan føre til tiltak fra barneverntjenesten. Enhver som utfører tjeneste eller arbeid etter denne loven, skal uten hinder av taushetsplikt melde fra til barneverntjenesten uten ugrunnet opphold (a) når det er grunn til å tro at et barn blir eller vil bli mishandlet, utsatt for alvorlige mangler ved den

⁶ <https://www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/Laringsmiljo/skolemiljo-udir-3-2017/2.-hvorfog-for-hvem-gjelder-reglene-om-et-trygt-og-godt-skolemiljo/>

daglige omsorgen eller annen alvorlig omsorgssvikt, (b) når det er grunn til å tro at et barn har en livstruende eller annen alvorlig sykdom eller skade og ikke kommer til undersøkelse eller behandling, eller at et barn med nedsatt funksjonsevne eller et spesielt hjelpetrengende barn ikke får dekket sitt særlige behov for behandling eller opplæring, og (c) når det er grunn til å tro at et barn blir eller vil bli utnyttet til menneskehandel. Enhver som utfører tjeneste eller arbeid etter denne loven, plikter også å gi opplysninger etter pålegg i samsvar med barnevernloven § 6-4.

Forskrifter – barnehage

Rammeplanen

I rammeplanen sies det at personalet i barnehagen skal ha et bevisst forhold til at barn kan være utsatt for omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Punkt 1 – Livsmestring og helse, siste avsnitt:

Gjennom den daglige og nære kontakten med barna er barnehagen i en sentral posisjon til å kunne observere og motta informasjon om barnas omsorgs- og livssituasjon. Personalet skal ha et bevisst forhold til at barn kan være utsatt for omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Og vite hvordan dette kan forebygges og oppdages. Personalet skal også kjenne til opplysningsplikten til barnevernet, jf. barnehageloven § 22.

1.2.3 Rundskriv og veiledere

Andre former for føringer for barnehage- og skolesektorens arbeid mot vold og overgrep finner vi i ulike rundskriv og veiledere.

I 2012 kom det et rundskriv fra Udir med tittelen *Skolepersonalets opplysningsplikt til barneverntjenesten*⁷ (Udir-10-2012). Hensikten med dette er å gi veiledning til skoleeier og skoleleder om opplysningsplikten skolepersonellet har til barnevernet, jf. opplæringsloven § 15-3. Rundskrivet retter fokus mot: hvem reglene om opplysningsplikt gjelder, i hvilke situasjoner taushetsplikten må vike for opplysningsplikten og hvordan skolepersonalet bør oppfylle opplysningsplikten. Det fremheves her at skolepersonalet har både en oppmerksomhetsplikt og en opplysningsplikt; at skolepersonalet på eget initiativ og uten hinder av taushetsplikten, skal gi opplysninger til kommunens barneverntjeneste når det er grunn til å tro at punkt a, b eller c i Oppl. § 15-3 gjør seg gjeldende; og at skolepersonalet kan bli pålagt å gi opplysninger til de organer som har ansvaret for å gjennomføre barnevernloven.

Et annet relevant rundskriv er *Skolemiljø*⁸ (Udir 3-2017). Rundskrivet handler som det psykososiale miljøet på skolen, og gir informasjon om hva skolen skal gjøre hvis en elev ikke har det trygt og godt på skolen, samt elever og foreldres mulighet til å melde saken til fylkesmannen.

Barne- og likestillingsdepartementet og kunnskapsdepartementet kom i 2009 med en veileder: *Til barnets beste – samarbeid mellom barnehagen og barneverntjenesten*⁹ (BLD og KD 2009). Denne veilederen retter fokus mot barnehagens og barnevernets oppgaver når det oppstår bekymring for et barn, opplysningsplikten som gir unntak fra taushetsplikten, hvordan barnehageansatte skal gå frem ved bekymring for barns omsorgssituasjon og samarbeidsformer og tiltak mellom barnehagen og barnevernet.

Tilsvarende har Bufdir i samarbeid med Udir utarbeidet en veileder som tar for seg samarbeid mellom skole og barnevern¹⁰ (Bufdir, 2016). Denne retter seg mot ansatte i skolen og barnevernet og

⁷ <https://www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/Ovrige-tema/Udir-10-2012?depth=0&print=1>

⁸ <https://www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/Laringsmiljo/skolemiljo-udir-3-2017/>

⁹ <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/til-barnets-beste---samarbeid-mellom-barnehagen-og-barneverntjenesten.pdf>

¹⁰ https://www.bufdir.no/Global/Samarbeid_mellom_skole_og_barnevern_En_veileder_2016.pdf?epslanguage=no

omhandler barn som mottar tiltak i barnevernet. Hensikten er å gi barn med tiltak fra barnevernet en god skolegang. Samt tydeliggjøre de områdene der det er sentralt med samarbeid. Veilederen er organisert i fire deler: (1) oppfølging i skolehverdager, (2) Oppfølging av skolegang når barn har faglige eller psykososiale utfordringer, (3) samarbeid og ansvarsfordeling når et barn må bytte skole og (4) samarbeid mellom skolen og barnevernet i bekymrings situasjoner. I de ulike delene vises det til sentrale regelverk i begge sektorer.

I tillegg til de to overnevnte veilederne er Helsedirektoratet i samarbeid med Utdanningsdirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Politidirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet i slutfasen av arbeidet med Nasjonal faglig retningslinje for tidlig oppdagelse av utsatte barn og unge. Denne retter seg mot ledere og ansatte i kommunen. Målet er å styrke oppdager- og handlingskompetansen, slik at utsatte barn og unge oppdages tidlig og får tilpasset hjelp og oppfølging.

1.3 Strukturer for opplæring

1.3.1 Utdanninger

Barnehage- og lærerutdanninger er av særlig relevans for barnehage- og skole-sektoren og en oversikt og disse utdanningene (også inkludert relevante etter- og videreutdanninger), samt hvor de tilbys ligger i Vedleggstabell 1.

Det er viktig å presisere at Utdanningsdirektoratet ikke har ansvar for hvordan spesifikk kompetanse om vold og overgrep i nære relasjoner fremkommer eller omtales (f.eks. gjennom læringsutbyttebeskrivelser) i relevante utdanninger (f.eks. lærerutdanninger og barnehagelærerutdanninger) – på overordnet nivå er dette er Kunnskapsdepartementet sitt ansvar. Kunnskapsdepartementet fastsetter forskriftene og innholdet i studiet styres av nasjonale retningslinjer. Universitets- og høyskolerådet (UHR) har ansvaret for de nasjonale retningslinjene for alle lærerutdanningene. Retningslinjene er viktige føringer, utarbeidet av fagmiljøene selv, til hjelp for institusjonenes utarbeidelse av egne programplaner og fagplaner, og har formell status på nivået under forskrift/rammeplan. Videreutdanninger skjer etter desentralisert ordning der skoleeiere sammen med universitets- og høgskolesektoren og Fylkesmannen utvikler kompetanseplaner og igangsetter tiltak basert på skoleeiers og skolers kompetansebehov.

I forskrift om rammeplan for grunntdanningene, både grunnskolelærer¹¹, lektor¹², yrkesfaglærer¹³ og barnehagelærerutdanning¹⁴ står det under læringsutbytte at kandidaten skal ha kunnskap «om barn i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om mobbing, vold og seksuelle overgrep mot barn, gjeldende lovverk og barns rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv»; ferdigheter til å «identifisere tegn på mobbing, vold og seksuelle overgrep. På bakgrunn av faglige vurderinger skal kandidaten raskt kunne iverksette nødvendige tiltak, og kunne etablere samarbeid med relevante faginstanser.».

¹¹ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-06-07-860?q=grunnskolel%C3%A6rerutdanning>;
<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-06-07-861?q=grunnskolel%C3%A6rerutdanning>

¹² <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-03-18-288?q=Lektorutdanning%20for%20trinn%208%E2%80%9313>

¹³ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-03-18-291?q=Yrkesfagl%C3%A6rerutdanning>

¹⁴ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2012-06-04-475?q=forskrift+om+rammeplan+for+barnehagel%C3%A6rerutdanning>

Det finnes en rekke etter- og videreutdanningstilbud om vold og seksuelle overgrep ved norske høyskoler og universiteter, og det inviteres deltagere fra de ulike, relevante sektorene.¹⁵ Ved Universitetet i Sørøst-Norge tilbys det for eksempel etterutdanninger innen: *Seksuelle overgrep i et livsløpsperspektiv, Sorg og traumer - Når krisen rammer barn og unge, Vold i nære relasjoner, menneskerettigheter og profesjonsetikk og Videreutdanning i samspill og tilknytning mellom barn og nære omsorgspersoner*. En kartlegging utført av Bufdir (2016) viser imidlertid både at studietilbudene er geografisk ulikt fordelt i landet, og at studenttilfanget varierer. Kartleggingen viser at gode og tilgjengelige etter- og videreutdanninger er et viktig virkemiddel, men at systematisk opplæring knyttet til arbeidsplassen og arbeidshverdagen er også essensielt for en bred kompetanseheving i relevante tjenester.

1.3.2 Øvrige kompetansehevingstilbud og -tiltak

Utdanningsdirektoratet har ansvaret for fagutvikling og utvikling av kompetansehevingstiltak om vold og overgrep mot barn, når det gjelder mobbing. Det pågår flere nasjonale kompetansehevingstiltak og- planer i sektoren som gjelder vold og overgrep, i denne sammenheng forstått som mobbing og krenkelser. Under presenteres disse.

Skolemiljø og ledelse

«Skolemiljø og ledelse» en videreutdanning for skoleledere. Dette er et modul-basert videreutdanningstilbud om hvordan skape et trygt og godt skolemiljø, og hvordan forebygge og håndtere mobbing og andre krenkelser. Studiet skal gi skoleledere kompetanse som er nødvendig for å skape et trygt og godt skolemiljø, forebygge mobbing og andre krenkelser og håndtere mobbing og andre krenkelser. Høsten 2019 tilbys studiet ved NLA Høgskolen, Universitetet i Stavanger og OsloMet. Studieplassene er finansiert av Utdanningsdirektoratet.

Inkluderende barnehage- og skolemiljø

«Inkluderende barnehage- og skolemiljø»¹⁶ er kompetanseutviklingstilbud for barnehager, skoler, myndighet og eiere om mobbing og andre krenkelser. Tilbudet består av tre deler: Læringsmiljøprosjektet, det samlingsbaserte og det nettbaserte tilbudet:

- Læringsmiljøprosjektet - tilbudet gis til kommuner med barnehager og skoler som ønsker å jobbe med læringsmiljø og mobbing. Deltakerne får direkte støtte og veiledning fra veiledere som kommer ut til kommunen. Barnehagene, skolene og kommunene som er med i prosjektet, får vei-ledning av team satt sammen av fagpersoner fra Læringsmiljøsentret og erfarne skole- og barnehagefolk. I tillegg samles deltakerne til faglig påfyll og samarbeid på nasjonale konferanser hvert semester. Veiledningen varer i to skoleår. Siden 2013 er det gjennomført tre puljer i prosjektet, pulje 4 startet opp august 2018 med 37 skoler og 16 barnehager.
- Samlingsbasert tilbud - Tilbudet er for barnehager og skoler som ønsker noe støtte i arbeidet med trygge og gode barnehage- og skolemiljø. De som deltar er med på samlinger nasjonalt og regionalt, utviklingsarbeid på egen arbeidsplass, lærende nettverk og får støtte til en lokal ressursperson. Deltakerne jobber med tema som læringsmiljø, forebygging, avdekking og håndtering av mobbing, samt regelverk, ledelse og organisasjonsutvikling. PP-tjenesten er en aktiv del av prosjektet og deltar sammen med barnehagene og skolene. Udir organiserer tilbudet i puljer og rekrutterer deltakere sammen med Fylkesmannen.

¹⁵ Tilgjengelig på [https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-12-s-20162017/id2517407/sec5?q=\)%20Opptappingsplan%20mot%20vold%20og%20overgrep](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-12-s-20162017/id2517407/sec5?q=)%20Opptappingsplan%20mot%20vold%20og%20overgrep)

¹⁶ Tilgjengelig på <https://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/nasjonale-satsinger/tilbud-om-kompetanseutvikling-miljo-og-mobbing/>

- Nettbasert kompetansetilbud (Nettkurs for barnehager og skoler). Nettkurset er en støtte til barnehager og skoler som ønsker å videreutvikle kompetansen i å fremme gode og trygge miljø og forebygge mobbing og andre krenkelser. Gjennom kurset videreutvikler deltakerne både sin individuelle kompetanse og skolens eller barnehagens kollektive kompetanse. Skoleeiere og barnehageeiere/-myndighet vil i tillegg være med som en viktig medspiller. Nettkurset er utviklet av Høgskolen i Innlandet på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet.

Nettressursen om tiltak i skolemiljø saker

Nettressursen Tiltak i skolemiljø saker¹⁷ gir eksempler på egnede tiltak for å forebygge, avdekke og håndtere mobbing, mistriivsel og andre skolemiljø saker til hjelp for skolenes arbeid med saker etter oppl. Kap 9A.

Dembra

Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme. Kompetansetilbudene er Opprinnelig utviklet av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret), Det Europeiske Wergelandsenteret (EWC) og Institutt for lærerutdanning og skoleforskning ved Universitetet i Oslo (ILS), men drives i dag i regi av HL-senteret. Dembra er nå forankret som et varig tilbud til lærere og skoleledere, (primært) i ungdomsskoler og vgs. skoler. Det er også utviklet digitale ressurser som nå ligger fritt tilgjengelige på dembra.no. Dembra anvendes som et sentralt tiltak fra KD inn i flere tverrdepartementale strategi- og handlingsplaner. I løpet av få år vil det være regionale knutepunkter for Dembra-arbeidet over hele landet.

Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme (Dembra) for skoler og for lærerutdanningene

Dembra for skoler gir tilbud om kompetanseheving for forebygging av antisemittisme, rasisme og udemokratiske holdninger. Nettsiden inneholder blant annet læringsressurser med undervisningsopplegg, bakgrunnsstoff og tips til fordypning om en rekke aktuelle temaer. I tillegg pågår nå arbeidet med å utvikle, utprøve og evaluere ressurser for lærerutdanningen som skal bidra til styrking av profesjonskompetanse relatert til temaer som fordommer, gruppefiendtlighet, rasisme, diskriminering og radikalisering. Det pågår også en utvikling av læringsressurser om gruppebaserte fordommer til bruk for etterutdanning av lærere. Dette sees i sammenheng med ressurser som utvikles til bruk i lærerutdanningene, der seks lærerutdanningsinstitusjoner er involvert i arbeidet. Oppdragene er gitt av UDIR til Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret).

For alle kompetansehevingstiltakene over, i regi av Utdanningsdirektoratet, er det tredelte kunnskapsbegrepet lagt til grunn i utviklingen.

1.4 Tverretatlig samarbeid

Tversektorielt samarbeid og samarbeid mellom ulike tjenesteytere er viktig for å lykkes i det forebyggende arbeidet, og plikten til å samarbeid og samordning fremgår av flere lovverk (Barne- og Likestillingsdepartementet 2016, 26).

1.4.1 Samarbeid med andre direktorat – foreliggende tverrsektorielle strukturer

0-24 samarbeidet

Utdanningsdirektoratet samarbeider med Arbeids- og velferdsdirektoratet, Helsedirektoratet, IMDI og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet om bedre koordinerte tjenester for utsatte barn og unge mellom 0 og 24 år – «0-24 samarbeidet». Målet er bedre samhandling i stat og kommune om tiltak,

¹⁷ Tilgjengelig på <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/skolemiljo/tiltak-skolemiljo/>

for at flere skal lykkes i skolen og fullføre videregående opplæring, som bl.a. skal gi grunnlag for en varig tilknytning til arbeidslivet.

Direktørnettverket

Udir er en del av Direktørnettverket, der fem direktorat innenfor velferdssektoren er representerte. Formålet med nettverket er blant annet å bidra til dialog og samarbeid på tvers av sektorene.

Bilateralt samarbeid

I tillegg har Utdanningsdirektoratet formalisert bilaterale samarbeid med henholdsvis Bufdir og Helsedir, der tematikken og direktoratenes virkemidler og behov for samordning jevnlig drøftes. Bufdir, Udir og Helsedir har også etablert et trepartssamarbeid, der samarbeid på temaområdet drøftes.

1.5 Oppsummering

Barnehagen og skolen skal være en trygg arena for lek, utfoldelse og læring. Omlag 90% av alle barn i alderen 1-5 går i barnehage, mens alle barn og unge i skolepliktig alder går i skolen. Norske barnehager har gjennomgående god kvalitet og barnehagens rolle som universelt helsefremmende og forebyggende arena er av stor betydning. Kommunene skal som lokal barnehagemyndighet gi veiledning og påse at alle barnehagene, både kommunale og private, drives i samsvar med gjeldende regelverk. Formålsparagrafen i opplæringslova gir grunnlaget for skolens arbeid med å fremme trivsel inkludering og et godt læringsmiljø.

Det foreligger føringer for både barnehagen og skolen som sier noe om deres rolle og ansvar, relevant for arbeid mot vold og overgrep (herunder mobbing og krenkelser). Opplæringslova legger føringer for skoleeiers ansvar for å sørge for at kravene i lova og forskriftene til lova blir oppfylte. Dette innebærer blant annet å stille til disposisjon de ressursene som er nødvendige for at kravene skal kunne oppfylles, å sikre riktig og nødvendig kompetanse i virksomheten og å ha et system som sikrer nødvendig kompetanseutvikling. Lova legger videre føringer for ansvarsområdet til skoleansatte når det gjelder elevenes rett til et trygt og godt skolemiljø, oppmerksomhetsplikt og opplysningsplikt når det gjelder forhold som kan føre til tiltak fra barnevernstjenesten. Som beskrevet under avsnitt 1.3.2, pågår det også nasjonale satsninger for å styrke skolens kompetanse for å sikre elevenes rettigheter etter kapittel 9A (Retten til et trygt og godt skolemiljø).

Opplæringslova legger også føringer for skolens ansvar for å samarbeide med relevante kommunale tjenester. Det kan være relevant å stille spørsmål ved hva som er felles behov for kompetanse om vold/overgrep/tverretattlig samarbeid på tvers av de ulike tjenester, og det er behov for at aktører i de relevante sektorene drøfter disse videre sammen. Det kan være hensiktsmessig å koble denne drøftingen til arbeidet som allerede pågår i forbindelse med 0-24 samarbeidet. Det er også utarbeidet rundskriv og veiledere som legger føringer for skolens arbeid med skolemiljø og for samarbeid mellom skole- og barnehagesektoren og barnevernet.

Læreplanverket for grunnskolen har status som forskrift og styrer innholdet i opplæringen. Det enkelte fag har sin egen læreplan. Alle læreplanene fornyes nå og de nye læreplanene skal tas i bruk trinnvis fra skolestart i 2020. Av relevans for tematikken her, så sier oppdraget fra departementet at fagfornyelsen (altså nye læreplaner for grunnskolen) blant annet skal sikre omtale av temaer som er relevant i forebygging av vold og seksuelle overgrep.

Barnehageloven fastsetter en tilsvarende oppmerksomhetsplikt og opplysningsplikt til barnevernet for barnehageansatte. Barnehagepersonalets ansvar presiseres videre i rammeplanen, som er forskrift til barnehageloven. Rammeplanen sier at personalet i barnehagen skal ha et bevisst forhold til at barn

kan være utsatt for omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Barnehageloven er utformet slik at den inneholder få konkrete krav. Loven gir dermed stor frihet og fleksibilitet til kommunen når det gjelder organisering og drift av barnehage-sektoren. Imidlertid er det mye som tyder på at det er behov for at alle som jobber i barnehage får mer kompetanse om barn som er utsatt for vold og overgrep, slik at barnehagen kan bli bedre i stand til å avdekke slike forhold og hjelpe barn i vanskelige situasjoner.¹⁸ Her er det også et viktig poeng at mange fagarbeidere med fagbrev i barne- og ungdomsarbeiderfaget jobber i barnehage, og at Regjeringen nå skal vurdere om læreplanen for barne- og ungdomsarbeiderfaget og helsearbeiderfaget bør revideres for å få inn mer kunnskap om vold og overgrep.¹⁹

Kunnskapsdepartementet endret rammeplanene for lærerutdanningene i 2016, bl.a. for å tydeliggjøre hva lærerstudentene og barnehagelærerstudentene skal kunne om vold og seksuelle overgrep. Det tilbys også en rekke videre- og etterutdanninger om tematikken. Mange av disse er tverrsektorielt innrettet, der barnehage- og skolelærere er en av flere målgrupper som kan søke. Ved Universitetet i Sørøst-Norge tilbys det for eksempel etterutdanninger innen: Seksuelle overgrep i et livsløpsperspektiv, Sorg og traumer - Når krisen rammer barn og unge, Vold i nære relasjoner, menneskerettigheter og profesjonsetikk og Videreutdanning i samspill og tilknytning mellom barn og nære omsorgspersoner.

¹⁸ Tilgjengelig på [https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-12-s-20162017/id2517407/sec5?q=\)20Opptrappingsplan20mot20vold20og20overgrep](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-12-s-20162017/id2517407/sec5?q=)20Opptrappingsplan20mot20vold20og20overgrep)

¹⁹ Ibid.

Vedlegg

Tabell 1. Grunn-, videre-, og etterutdanningene i sektoren.

Utdanning	Gr.	Vdr.	Ettr.	Tilbys ved følgende institusjoner
Grunnskolelærerutdanning 1-7 (5-årig)	X			UiT, Universitetet i Sørøst-Norge, Universitetet i Stavanger, Universitetet i Agder, Samiske høyskole, Oslo Met, NTNU, Nord Universitet, NLA, Høgskulen på Vestlandet, Høgskolen i Volda, Høgskolen i Østfold, Høgskolen i Innlandet
Grunnskolelærerutdanning 5-10 (5-årig)	X			UiT, Universitetet i Sørøst-Norge, Universitetet i Stavanger, Universitetet i Agder, Samiske høyskole, Oslo Met, NTNU, Nord Universitet, NLA, Høgskulen på Vestlandet, Høgskolen i Volda, Høgskolen i Østfold, Høgskolen i Innlandet
Barnehagelærer	X			UiT, Universitetet i Sørøst-Norge, Universitetet i Stavanger, Universitetet i Agder, Samiske høyskole, Oslo Met, Nord Universitet, NLA, Høgskulen på Vestlandet, Høgskolen i Volda, Høgskolen i Østfold, Høgskolen i Innlandet, Dronning Mauds Minne Høgskole
Lektorutdanning for trinn 8-13	X			UiT, Universitetet i Stavanger, Universitetet i Agder
Lektorutdanning i historie	X			Universitetet i Sørøst-Norge, NTNU
Lektorutdanning i norsk	X			Universitetet i Sørøst-Norge
Lektorutdanning i realfag	X			Universitetet i Sørøst-Norge, Universitetet i Stavanger, NTNU
Lektorutdanning geografi	X			NTNU
Lektorutdanning i kroppsøving og idrettsfag	X			NTNU
Lektorutdanning i samfunnsfag	X			NTNU
Lektorutdanning i språkfag	X			NTNU, Høgskolen i innlandet
Ungdomskunnskap (årsenhet)		X		Universitetet i Sørøst-Norge
Videreutdanning i samspill og tilknytning mellom barn og nære omsorgspersoner		X		Universitetet i Sørøst-Norge
Seksuelle overgrep i et livsløpsperspektiv		X		Universitetet i Sørøst-Norge
Sorg og traumer - Når krisen rammer barn og unge		X		Universitetet i Sørøst-Norge
Vold i nære relasjoner, menneskerettigheter og profesjonsetikk		X		Universitetet i Sørøst-Norge
Samspill og tilknytning mellom barn og nære omsorgspersoner		X		Universitetet i Sørøst-Norge
Kompetanse for fremtidens barnehage			X	Universitetet i Sørøst-Norge
Småbarnspedagogikk		X		Universitetet i Stavanger
Praktisk-pedagogisk utdanning	X			UiT, Universitetet i Sørøst-Norge, Universitetet i Stavanger, Universitetet i Agder, Oslo Met, NTNU, Høgskulen på Vestlandet, Høgskolen i Volda, Høgskolen i Østfold
MENNESKERETTIGHETER OG PSYKISK HELSEVERN		X		Universitetet i Agder
Barn og bevegelse 2		X		Universitetet i Agder
Læringsmiljø og pedagogisk ledelse (Kompetanse for framtidens barnehage)		X		OsloMet
Rektorutdanning		X		Oslo Met
Yrkesfaglærer	X			Oslo Met, NTNU, Nord universitetet
Faglærerutdanning	X			Oslo Met, Universitetet i Sørøst-Norge, Høgskolen i innlandet
Lærerspesialist begynner opplæring 1-4		X		NTNU, Universitetet i Stavanger, Oslo Met, USN,
Lærerspesialist i bygg- og anleggsteknikk		X		NTNU, UiA
Lærerspesialist i matematikk 8.-10. trinn		X		NTNU
Lærerspesialist i matematikk 1.-7. trinn		X		NTNU, Oslo Met
Lærerspesialist i matematikk 8.-13. trinn		X		NTNU
Lærerspesialist i matematikk 5.-10. trinn		X		UiA

Lærerspesialistutdanning i Profesjonsfaglig digital kompetanse (PFDK 1) for 1.-10. trinn		X		Nord universitet, UiS, HVL, USN
Lærerspesialistutdanning i kunst og håndverk, trinn 1-10		X		UiS, USN
Lærerspesialistutdanning i kroppsøving 8.-13. trinn		X		HVL
Lærerspesialistutdanning i norsk 1.-10. trinn		X		Oslo Met
Lærerspesialistutdanning i spesialpedagogikk 1.-13. trinn		X		Oslo Met
Barnehagemiljø og krenkelseser			X	Høgskolen i Innlandet

Note: Gr. = Grunntutdanning, Vdr. = Videreutdanning, Etrr. = Etterutdanninger.